

Nya introitus

A. Holm, T Nilsson: *Gammalkyrkliga och nykomponerade introitus för sön- och helgdagar i påsk- och pingsttiden. 1960. Norbergs musikförlag, Västerås.*

Egentligen är det med en viss olust som jag tar till pennan för den här artikeln. Jag kommer att anmäla så allvarligt anorlunda åsikter i förhållande till utgivarna av det anmälda arbetet, att det är risk att det kan fattas som överlägsenhet. Jag vet att det måste ligga ett ganska ansträngande arbete bakom, inte minst eftersom jag själv efter ringa förmåga strävat med just några av dessa introitus i samma syfte som utgivarnas här. När jag nu går att diskutera dessa försök att göra nya introitus, är det inte för att vara ute med rödpennan och rättstavningsmallen, utan för att söka bidra med några synpunkter som kan vara relevanta för den här sortens arbete. (Jag vill förutskicka, att jag till största delen kommer att uppehålla mig vid de gammalkyrkliga introitus-förslagen.)

Vi har alltså fått i händerna förslag till nya introitus på Annandag Påsk, 1–6 e. Påsk och Annandag Pingst. Innan jag går in på detaljgranskningen, vill jag ta upp några allmänna frågor.

När man står inför ett sådant här arbete, har man att brottas med det problem som alltid möter när det gäller att sätta svensk text till gregoriansk musik, nämligen det med s. k. adaptation, lämpningen av text och musik till varandra. Redan adaptationen av svensk text till enkla psalmodiformler har sina speciella svårigheter, beroende på svenskans stundom originella accentförhållanden. Latinet har ju aldrig tonstavelse längre tillbaka än i tredje stavelsen från slutet av ett ord, medan svenskan är väl försedd med ord som "hedningarna", att inte tala om ord med vacklande accenter, t. ex. rå'ttfärdighet, rättfä'rdighet. Som regel möter det dock inga större hinder att få in en ganska naturlig svensk deklamation under en psalmtön.

Går vi sedan över till tidegårdsantifonerna, möter där delvis andra problem. Också här finns vissa "lagar" som man får bekanta sig med. De gäller olika sätt på vilka en fras kan tänjas eller krympas, allt efter längden på den text som ska underläggas. De rör accentförhållandena i vissa begynnelse- och slutformler till fraserna. På detta område är melodimaterialet ytterst rikhaltigt, och har man en viss text som ska förtonas, brukar det inte behövas alltför mycket letande i an-

tifonalet innan man finner en melodi av lagom längd och med passande periodindelning. Letar man sedan ytterligare, finner man som regel ett antal variantformer av melodien, vilka kan underlätta arbetet. Man har låt oss säga funnit en melodi med fraserna a, b, c, och varianter med fraserna a', b', c' och a'', b'', c''. Efter vissa manipulationer kanske man får en melodi med utseendet a, b', c''. Det är samma grundmelodi fortfarande, här blott i en varierad form. Inflikas bör dock, att det hela givetvis inte får stanna vid ett mekaniskt hoptråckande av leden, utan melodien måste vara en organisk enhet.

För att så komma över till adaptationen vid introitusantifoner, är problemen här ofantligt mycket större. Dels har vi ett mycket litet material att arbeta med, bara ett par hundra melodier, dels tycks dessa på ett helt annat sätt än tidegårdsantifonerna vara "genomkomponerade" melodier, gjorda enkom för en viss text. Dock finns också här några få exempel på melodier som flyttats från en text till en annan och då ändrats litet grand.

Innan vi nu går in i detalj på dessa problem, bör vi något ta upp en annan fråga. Vi förutsätter att vi ska göra några gammalkyrkliga introitus. Ingen vill väl åta sig att skriva nytt, göra alldeles nya gregorianska melodier. Alltså måste vi gå till redan befintligt material. Utgår vi också från att vi ska ha så långa antifontexter, att vi inte kan använda officiematerial, hänvisas vi alltså till de traditionella latinska introitusmelodierna. Då är frågan: hur fri får man vara? Visst är de musikaliska enheter, "skraddarsydda" för en bestämd text, men ska man

för den skull inte kunna få göra litet som man vill, klippa bort en fras här, stoppa in några toner där, flytta ett periodslut här, klyva en neum där? Visst kan man göra allt detta, men tar man sig så stora friheter, får man en ny melodi, och blott alltför lätt visar det sig, att den har förlorat den harmoniska uppbyggnad, det liv den ursprungliga melodin hade, att den kanske fått skeva tyngdpunkter och mist alltför mycket av den ursprungliga svikten.

Är då icke detta bara en Besserwissers gnäll, en gregoriansk finsmakares irritation? Jag hoppas man inte må anse det. Är inte blott det bästa gott nog i den heliga tjänsten? Och vad är här bäst, om inte det som prövats och nöts och visat sig hållbart i århundraden? Mycket tillspetsat skulle jag vilja formulera följande tes: om vi ska sätta svensk text till en introitusantifon, måste vi göra det helst utan att rubba en ton, en enda accent, en enda melodisk och textlig höjdpunkt från den plats den har. Helt naturligt är detta nästan omöjligt, men det är en god riktpunkt, och efter viss möda går det faktiskt att komma ganska nära detta ideal.

Hur bör man då göra, rent praktiskt? Det enda möjliga utgångsläget är att adaptor har frihet att välja text. (Männen bakom MB I ställdes alltså inför hart när oöverstigliga svårigheter, när de fick fixerade texter.) Man utgår exempelvis från att man om möjligt ska behålla den ursprungliga melodien för dagen i fråga, och söker då en text som kan passa in, innehållsligt och vad rör längd, höjdpunkter och perioder. Kanske det visar sig, att det inte går att med det materialet åstadkomma något tillfredsställande

— antingen blir ingreppen för stora i melodien, eller blir texten förstörd. (Rimligt är att man får ha en viss frihet gentemot 1917 års bibelöversättning.) Det blir då att börja om från början med andra texter och andra melodier. När man så slutligen fått en godtagbar antifon återstår blott att lägga en psaltarvers under tonartens introituspsalmodi.

Därvid har man ingen anledning att avvika från "reglerna" och svårigheten är egentligen mindre än vid tidegårdspsalmodin, eftersom mässa-psalmodin i finalisformlerna i ganska ringa utsträckning tar hänsyn till accenter i texten. Blott en sak: man måste se till att man icke får så korta halvversar, att stavelserna inte räcker till för psalmodien.

Går vi så från detta allmänna resonemang över till att granska de föreliggande introitusförslagen, blir resultatet litet nedslående. I alla förslagen har psalmodien behandlats med stor frihet gentemot hävdvunnet bruk. Ofta är denna frihet framtvungad av att de valda psaltarversarna gjorts för korta, t. ex. i introitus på Annandag Påsk där det heter:

gag gc ch cd d cdc
Lo - va Her - ren min själ

Stundom beror friheten man tagit sig tydligen på att man ansett att t. ex.

ca ac c c c c c c c c
och jag skall å - ter få bo i Her - rens
ch ga c h a g
hus e - vin - ner - li - gen

klingar bättre än det "regelmässiga"

c c c ch ga ch a g
Her - rens hus e - vin - ner - li - gen.

Vilket betvivlas.

I samtliga fall har de traditionella melodier tagits upp. Men i antifonien för Annandag Påsk har man löst upp fem melismer, i andra perioden flyttat en divisio minor och lagt till en ny fras, som är identisk med samma periods redan använda första fras. Denna andra period som i latinet upptar 14 stavelser, omfattar i svenskan hela 29!

Antifonen på 1:a e. Påsk har fått följande ingress:

d e e e e g g g gag,
Kris - tus Je - sus är den som har dött,
g g g g g g g d
ja än mer den som har upp - stått.

Jfr originalets

d e e e ega g g g g d
Qua - si - mo - do ge - ni - ti in - fan - tes.

Medan i originalet första frasen blir ett naturligt trappsteg upp till periodens alleluia, hejdas i förslaget den melodiska rörelsen på ett olyckligt sätt. Den andra perioden i denna antifon är ytterst besvärlig att arbeta med: 16 stavelser på tre fraser plus trefaldigt alleluia, och en såväl textlig som musikalisk höjdpunkt i den första frasen. I förslaget har denna höjdpunkt kommit på andra stavelsen i ordet "ingen". Vidare har tredje frasen och två alleluia strukits.

I antifonen till 2:a e. Påsk har inga avsnitt utelämnats, däremot har några nenumer brutits itu, betingat av att svenskan har 37 stavelser mot latinets 27, vilket också medför en recitation i första perioden på sex extra toner på sekunden. Dessutom har den ursprungliga första perioden delats i två självständiga sådana, och denna nya andra period har svårt

att hävda sig, då den blir alltför entonig (1 h, 3 a, 12 g).

På samma sätt kunde vi fortsätta. I introitus till såväl 3, 4, 6:e e. Påsk som Bönsönd. har fraser brutits bort, och ursprungligen åtskilda periodelement fogats samman till nya perioder. Bäst har i mitt tycke utgivarna lyckats med Annandag Pingst, där melodien är relativt intakt, fem neumer delats och ett par toner satts in. Svenskan har där 31 stavelser mot latinets 28.

Grundfelet anser jag ligga i att man valt texter, som ej utan våld låtit sig adapteras till originalmelodierna. Beträffande textvalet synes det mig litet onödigt att i samtliga fall (utom ett) antifontexten är sammanfogad av två skilda bibelord. När dessa helgdagar ännu i evangelieboken har kvar sina latinska namn från de gamla introitus, borde man försökt behålla dem, och så få de gamla beteckningarna meningsfulla igen.

Utan att på något vis framföra det som ett i allo lyckat förslag vill jag med ett exempel visa, att det finns möjligheter att förverkliga de principer jag här har hävdat, och väljer då introitus till 2:e e. Påsk. Där har utgivarna (otransponerat):

dfg f ef f f fgf ed' f f f
 Han skall va - ra en her - de för mitt folk
 fd fg f / gf f f f f f f fa
 Is - ra - el, ja, han skall va - ra en furs - te
 g f fg f f dg g gdgfe fe ' f fd
 ö - ver Is - ra - el. En god her - de gi - ver
 fe fg ga fed d
 sitt liv för få - ren. Halleluja. . .

Jfr:

d fe f ef f f ' efgf f ed'
 Mi - se - ri - cor - di - a Do - mi - ni
 Her - rens barm - här - tig - het upp - fyl - ler

f f fd fg f' gf f fafg fgf/gd g
 ple - na est ter - ra, al - le - lu - ia: ver - bo
 he - la jor - den, al - le - lu - ia: ge - nom
 gdgfe e / fd fe fg ga fed d
 De - i cae - li fir - ma - ti sunt.
 Guds ord ska - pa - des him - me - len.

Alleluia.

Alleluia.

Slutligen vill jag beträffande notskriften påpeka, att man genom att använda skaftlösa nothuvuden väl velat undvika det alltför metronommässiga utförande vartill man kan frestas av bruket av åttondelar. Dock bör man i så fall även sätta ut bågar över de noter som bildar neumer inom större melismer. Det är onekligen av viss vikt att veta om en melism på fem toner består av t. ex. clivis + porrectus eller tvärtom.

Innan jag så kort tar upp de nykomponerade introitus, vill jag bara återigen betona, att det här sagda inte är framfört bara för att kritisera. Vi står ännu i början på ett viktigt arbete, och det är just därför att det är viktigt, som det är desto mer betydelsefullt att vi vet vad vi gör.

Åtskilliga är tveksamma inför flerstämmiga kompositioner till introitustexter. Själv hör jag icke till dessa, trots all min reverens för det gregorianska. Dessa Torsten Nilssons nykompositioner präglas av en klar, genomskinlig faktur, och den som söker vällustiga klanger, letar förgäves. Så vitt jag kan förstå är de bäst lämpade för en liten kör, som lärt sig att sjunga lätt och flytande utan stora later. Några av dem torde vara ganska lätt-sjungna för en kör (och dirigent) som något vant sig att arbeta med verk av yngre datum, t. ex. den tonsättning som står för 3-4:e e. Påsk, vilken börjar med

ett parti i kvart-kvintorganum. Den har heller inga besvärligare insatser för någon stämma. Att sedan ställa frågan, vilka församlingar som inte reser borst inför "sådan här modern musik", det vore

att börja debattera något vartill detta ej är platsen, och som ju rör bruket av all nyare musik i gudstjänsten. Men när det gick under Leoninus och Palestrina, varför ej nu?

Lars Hartman